

"PADARKUSH YOXUD O'QIMAGAN BOLANING HOLI" ASARI TURKISTON ADABIYOTI DURDONASI

Xudoyberdiyev Otabek Zafar o'g'li
O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada Mahmudxo'ja Behbudiyning ilk sahna asari — "Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi" tragediyasi tahlil qilinadi. Asarning badiiy qimmat, g'oyaviy yo'nalishi, ma'rifiy va tarbiyaviy vazifasi yoritilib, uni Turkiston adabiyoti va jadid dramaturgiyasining durdonalaridan biri sifatida baholash asoslab beriladi. Behbudiy bu asar orqali o'z zamonasining dolzarb muammolarini: jaholat, savodsizlik, ma'naviy inqiroz va oilaviy tarbiyaning zaifligini ko'rsatib, yosh avlodni ilm, tafakkur va ma'rifat yo'liga chorlaydi. Maqolada asarning o'tmish va bugungi kun o'rtasida muloqot yaratuvchi asar sifatida tutgan o'rni ham tahlil qilinadi.

KALIT SO'ZLAR: Mahmudxo'ja Behbudiy, Padarkush, jadid dramaturgiyasi, savodsizlik, ma'rifat, Turkiston adabiyoti, nasihat, oilaviy tarbiya, ma'naviy uyg'onish.

Turkiston jadid adabiyoti o'zining ma'rifiy yo'nalishi, jamiyatdagi og'riqli masalalarni sahna orqali ko'rsatishga qaratilgan dramatik asarlari bilan yangi bosqichga ko'tarilgan edi. Ushbu adabiy uyg'onishning peshqadamlaridan biri bo'lgan Mahmudxo'ja Behbudiy 1911 yilda yozgan "Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi" nomli sahna asari bilan nafaqat o'zbek dramaturgiyasi tarixida, balki butun Markaziy Osiyo adabiyotida tub burilish yasagan.

Bu asar — Behbudiyning nafaqat badiiy, balki g'oyaviy-falsafiy qarashlarini ham mujassam etgan yirik dramasi bo'lib, unda u jaholat va savodsizlikning shaxs va jamiyat hayotiga olib keladigan fojiaiy oqibatlarini ochib beradi. Asarda padarni o'ldirgan savodsiz o'g'il timsolida, xalq ongining qorong'uligi, zamonaviy bilim va tarbiya yo'qligi tufayli yuzaga kelayotgan ijtimoiy inqiroz ifodalangan.

Behbudiy bu tragediya orqali faqat bir oilaning emas, balki butun jamiyatning fojeasini ko'rsatgan. U zamonasining eng keskin muammosi — o'qimagan, tarbiya ko'rmagan avlodning ijtimoiy xavfini ifodalaydi. Bugungi kun nuqtai nazaridan qaralganda ham, bu asar o'z dolzarbligini yo'qotmagan, aksincha, yoshlarni ma'rifat,

bilim va axloq yo‘lida tarbiyalashda muhim adabiy vosita sifatida ahamiyat kasb etmoqda.

Mahmudxo‘ja Behbudiy tomonidan 1911 yilda yozilgan “Padarkush yoxud o‘qimagan bolaning holi” sahna asari Turkiston jadid dramaturgiyasining ilk namunalaridan biri sifatida adabiy va ijtimoiy tarixda muhim o‘rin egallaydi. Asar Turkistonda ma‘rifatparvarlik harakati avj olgan davrda yaratilgan bo‘lib, unda savodsizlik, jaholat, noto‘g‘ri tarbiya kabi muammolar shaxsiy fojiaga aylangan holda sahnaga olib chiqiladi. Behbudiy bu tragediya orqali jamiyat hayotidagi eng og‘riqli masalalarni badiiy ifoda vositasida yoritadi.

Asarda asosiy e‘tibor o‘qimagan, tarbiya ko‘rmagan bolaning otasiga nisbatan qilgan qotillik harakati orqali beriladi. O‘g‘il savodsiz, tarbiya ko‘rmagan, fikrsiz bir shaxs sifatida tasvirlanadi. Behbudiy bu orqali bitta oilaning fojiasini emas, balki butun xalqning og‘ir holatini ko‘rsatishga harakat qiladi. Uning fikricha, agar yosh avlod ilmga chorlansa, yaxshi tarbiya olsa, bunday holatlar yuz bermas edi. Bu g‘oya jadidlarning umumiy ijtimoiy-ma‘naviy qarashlari bilan uyg‘unlashadi.

Asarda til sodda, xalqchil bo‘lib, unda ma‘rifiy ruhi kuchli bo‘lgan so‘zlar va iboralar ko‘p uchraydi. Muallif dialoglar orqali har bir obrazning ichki dunyosini ochadi, ayniqsa, ota obrazi donishmandlik timsoli sifatida ko‘rsatiladi. U ilmning foydasi, ma‘rifatning zarurligi haqida gapirar, o‘g‘lini to‘g‘ri yo‘lga boshlamoqchi bo‘ladi. Biroq bu harakatlar kech bo‘ladi — o‘g‘il o‘z otasini tanimaydi, unga dushman ko‘zi bilan qaraydi. Bu dramatik voqea orqali Behbudiy ma‘rifatsizlikning halokatli oqibatlarini yoritadi.

Asarda berilgan ijtimoiy va axloqiy g‘oyalar nafaqat o‘z davrida, balki hozirgi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega. Bugungi yosh avlodni tarbiyalashda, ularni bilimli, ongli, vatanga sadoqatli inson etib voyaga yetkazishda bu asar muhim o‘rnak vazifasini o‘taydi. Ayniqsa, ota-ona va farzand o‘rtasidagi munosabat, tarbiyaning jamiyat hayotidagi roli, ilmning ahamiyati kabi mavzular bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Behbudiy dramasi bu borada tomoshabinni o‘ylantiradi, hushyorlikka undaydi, saboq beradi. Asarda ijtimoiy muammolar faqat tanqid qilish orqali emas, balki yechimga yo‘naltirish, insonni anglash va ma‘rifat sari yo‘llash orqali ifodalanadi. Bu

esa Behbudiyning adib sifatidagi badiiy mahoratini, jamiyatga g'oyaviy ta'sir ko'rsatishdagi layoqatini ko'rsatadi.

Behbudiyl ilk bo'lib sahnaga murakkab ijtimoiy-axloqiy masalalarni olib chiqdi. Uning "Padarkush" asari o'z davrining ijtimoiy muhitidan kelib chiqqan bo'lsa-da, undagi g'oyalar universalligi bilan ajralib turadi. Asar ma'naviy qadriyatlar, tarbiya, ilm va ota-onaga ehtirom mavzularini har qanday zamonda dolzarb bo'lgan ahamiyatli masalalar sifatida ilgari suradi.

Shunday qilib, "Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi" faqat dramatik asar emas, balki jamiyatni isloh qilishga chaqiruvchi kuchli ma'rifiy-huquqiy da'vatdir. Unda ilgari surilgan g'oyalar bugungi kunda ham yoshlarni tarbiyalash, ota-onalik mas'uliyatini anglash, ta'limning jamiyatdagi o'rni kabi dolzarb masalalarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Mahmudxo'ja Behbudiyl tomonidan yozilgan "Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi" sahna asari nafaqat Turkiston jadid adabiyotining ilk dramatik namunasi, balki chuqur ma'naviy-ma'rifiy mazmunga ega bo'lgan adabiy durdona hisoblanadi. Asarda muallif o'quvchi va tomoshabinni savodsizlik, noto'g'ri tarbiya va jaholat oqibatlarini haqida chuqur o'ylantiradi. Ota-onaning mas'uliyati, farzand tarbiyasi, ta'lim va axloqiy qadriyatlarning jamiyatdagi o'rni asarning bosh g'oyaviy yo'nalishini belgilaydi.

Behbudiyl bu asari orqali Turkistondagi ma'naviy uyg'onishga xizmat qilgan, xalqni ogohlikka, farzandlarini ilm yo'liga yetaklashga undagan. Uning dramatik ifodasi orqali yoritilgan muammolar, zamonlar o'tgani sari ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Aksincha, bugungi zamonaviy jamiyatda yoshlarning tarbiyasi, oila va maktabning roli, ma'naviy tanazzulga qarshi kurash kabi masalalarda Behbudiyning asari hali-hanuz o'rnak bo'lib xizmat qilmoqda.

Asar orqali biz jadid adabiyotining ijtimoiy mas'uliyatini, badiiy so'zning islohotdagi kuchini chuqur anglaymiz. Bu esa Behbudiyl asarini nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy adabiy-ma'rifiy manba sifatida qadrlashimiz zarurligini ko'rsatadi.

1. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 2011.
2. Abdurashidov N. Jadidchilik va uning adabiy namoyandalari. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Salohiy H. O‘zbek dramaturgiyasi taraqqiyoti. – Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
4. Qosimova D. Jadid dramaturgiyasida ijtimoiy va ma’naviy qadriyatlar. // “Til va adabiyot ta’limi” jurnali, 2022, №3.
5. Bobojonov Sh. Milliy uyg‘onish va jadidlar merosi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
6. Axmedova M. Behbudiy dramalarida tarbiya masalalari. – Andijon: APU, 2019.
7. Ziyo.uz – Mahmudxo‘ja Behbudiy asarlari elektron kutubxonasi. www.ziyo.uz

